

Krzysztof Bracha

ORCID: 0000-0001-9409-4770

Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego
Kielce

Przemysław Nowak

ORCID: 0000-0001-7481-2755

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
Warszawa

POLONIKA W RĘKOPISACH ŚREDNIOWIECZNYCH ROSYJSKIEJ BIBLIOTEKI NARODOWEJ W PETERSBURGU. STAN I PERSPEKTYWY BADAWCZE*

Polonica in medieval manuscripts of the Russian National Library in St Petersburg. State and perspectives of research

Summary: From the end of the 18th century to the Second World War, Poland suffered severe losses in the area of cultural heritage. Many collections of both institutional libraries and private antiquarians were transported from Poland, mainly to Russia, and some have never returned. The article presents the current state and perspectives of research on polonica kept in the Russian National Library (former Imperial Public Library) in St Petersburg, the foremost library of the country. The term ‘polonica’ encompasses manuscripts created up to the mid-16th century either in Poland or elsewhere but kept in Polish collections or featuring a text written either by or with a Polish author, or concerning Poland. Although the research has so far covered only a fraction of the collections of the Russian

---

* Artykuł jest uzupełnioną i przeredagowaną wersją referatu wygłoszonego na konferencji: *West European Manuscripts and Charters from Late Antiquity to the Early Modern Period in St. Petersburg Collections: Research, Catalogization and Digitization*, 19–22.09.2019 r., zorganizowanej przez Saint Petersburg Scientific Center of the Russian Academy of Sciences, German Historical Institute in Moscow, Saint-Petersburg Institute of History Russian Academy of Sciences, National Library of Russia, State Hermitage Museum, odbytej w Petersburgu w National Library of Russia. K. Bracha: Grant NPRH Moduł „Fundamenty” nr 31H 1704070 84 afiliacja PTH: Epoka jagiellońska i jej dziedzictwo w I RP do 1795 r.: historia religii i kultury, dzieje idei.

National Library, it has yielded 19 identified polonica. They supplement the list of 49 items known from Polish and Russian inventories, studies and records from the Manuscripta.pl database. The codices presented in the article deal with a vast range of issues related to theology, philosophy, astrology, medicine, morality, pastoral, law, history and the art of war; they also provide the text of monastic rules. The authors of the article characterise their content and cognitive value, outlining new avenues for future research on St Petersburg polonica.

Keywords: medieval polonica, Russian National Library in St Petersburg, National Library of Poland in Warsaw, theology, philosophy, astrology, morality, law

Słowa kluczowe: średniowieczne polonika, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Petersburgu, Biblioteka Narodowa w Warszawie, teologia, filozofia, astrologia, moralistyka, prawo

Okres od schyłku XVIII w. po drugą wojnę światową to czasy, w których kultura polska poniosła olbrzymie straty. Utrata niepodległości po 1795 r. oraz brak mecenatu państwowego w XIX w. w zakresie nauki, edukacji i sztuk pięknych, jak też powtarzające się grabieże spowodowały znaczące zubożenie zgromadzonych przez stulecia dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Wyjątkowo dotkliwe okazały się straty w zakresie zbiorów bibliotecznych. W okresie tym wywieziono zasoby najważniejszych polskich bibliotek instytucjonalnych i kolekcji prywatnych. Głównym odbiorcą tych wywiezionych zbiorów była carska Rosja. Skomplikowane stosunki polsko-rosyjskie i polsko-radzieckie w ostatnich dwóch stuleciach nie ułatwiały studiów naukowych nad tym rozproszonym dziedzictwem, pozostającym w bibliotekach i archiwach rosyjskich.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat doszło do wielkiego przełomu w tym zakresie – ukazało się kilka znaczących publikacji inwentarzowych, głównie będących owocem wieloletniej współpracy polsko-rosyjskiej pomiędzy Biblioteką Narodową w Warszawie (dalej: BN) a Rosyjską Biblioteką Narodową w Petersburgu (dalej: RBN)¹. Etap ten poprzedziła znacznie wcześniej publikacja dwóch inwentarzy rosyjskich: z 1978 r., autorstwa Ludmiły I. Kisielewej oraz z 1983 r., Eleny V. Bernadskiej, Tamary P. Woronowej i Swietłany O. Wiałowej². Tę pozytywną

¹ Por.: J. Kaliszuk, *Codices deperditi. Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*, t. 1: *Dzieje i charakterystyka kolekcji*, Wrocław 2016 (Dziedzictwo Kulturowe po Skasowanych Klasztorach, red. M. Derwich, t. 8/1), s. 190–193. Wszystkie tytuły łacińskie cytujemy poniżej zgodnie ze źródłem informacji.

² *Latinskie rękopisy Biblioteki Akademii nauk SSSR. Opisanie rukopisej latinskogo alfavita X–XV vv.*, red. L.I. Kiseleva, Leningrad 1978; *Latinskie rukopisi V–XII vekov Gosudarstvennoj publichnoj biblioteki im. M.E. Saltykova-Šedrına. Kratkoe opisanie dlâ Svodnogo kataloga*

przemianę zapowiadała także seria polskich artykułów naukowych ukazujących się od lat sześćdziesiątych XX w. do dnia dzisiejszego³.

Zasadnicza przemiana nastąpiła jednak wraz z wydaniem przede wszystkim serii rosyjskich katalogów bibliotecznych: autorstwa Olgi Antonownej Dobiasz-Roźdiestwienskiej i Wsjewołoda W. Bachtina z 1991 r. oraz czterech nowszych: L.I. Kisielewaj z 2005 r., następnie Olgi N. Bleskiny z 2011 r., ponownie L.I. Kisielewaj w 2012 r. oraz najnowszego Margarity G. Logutowej z 2015 r.⁴ Uzupełniają je cztery polskie inwentarze: Sławomira Szyllera i Jerzego Kaliszuka, następnie Antoniego Mironowicza oraz dwa w ramach wspólnego opracowania polskich i rosyjskich badaczy z 2013 i 2019 r.⁵ Inwentarz z 2013 r. był pierwszą

rukopisej hranâšihšâ v SSSR. Č. 1, red. E.V. Bernadskaâ, T.P. Voronova, S.O. Vâlova, Lenin-grad 1983.

³ Zob.: A. Vetulani, *Trois manuscrits canoniques de la Bibliothèque Publique de Leningrad*, „Studia Gratiana” 1967, t. 12, s. 181–203; idem, *Manuscrits canoniques médiévaux de la Bibliothèque Publique de Leningrad*, „Studia Gratiana” 1976, t. 20, s. 379–396; E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica w zbiorach Państwowej Biblioteki Publicznej im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1991, t. 29, s. 5–33; M. Wrede, *Rękopisy ze zbioru Załuskich w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej” 1997, t. 137, nr 4, s. 35; *Historia Kościoła Rzymskokatolickiego w Rosji i Polsce w dokumentach archiwów, bibliotek i muzeów Sankt Petersburga. Zarys – przewodnik*, cz. 2, red. K. Pożarski, Sankt Petersburg–Warszawa 2000, s. 85–126; K. Kossarzecki, S. Szyller, *Rękopisy Biblioteki Załuskich w Sankt Petersburgu*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, t. 44, s. 243–258.

⁴ *Les anciens manuscrits latins de la Bibliothèque publique Saltykov-Ščedrin de Leningrad: VIIIe–début IXe siècle: catalogue*, red. O.A. Dobiaš-Roźdestvenskaja, W.W. Bakhtine, Paris 1991 (Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique); *Latinskie rukopisi XIII veka. (Opisanie rukopisej Rossijskoj nacional'noj biblioteki)*, red. L.I. Kiseleva, Sankt-Petersburg 2005; *Zapadno-evropejskie „Knigi časov” v bibliotekah Sankt-Peterburga. (Opisanie rukopisej XIV–XVI vv.)*, red. L.I. Kiseleva, Sankt-Petersburg 2008; *Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Pravo, filosofîa, nauka, literatura i iskusstvo / Catalogus codicum manuscritorum Latinorum, qui in Bibliotheca Publica Petropolitana asservantur. Jurisprudentia, philosophia, scientia, monumenta litterarum, ars*, oprac. O.N. Bleskina, red. S.A. Davydova, Sankt-Peterburg 2011; *Latinskie rukopisi XIV veka. (Opisanie rukopisej Rossijskoj nacional'noj biblioteki)*, red. L.I. Kiseleva, Sankt-Petersburg 2012; *Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Teologiâ / Catalogus codicum manuscritorum Latinorum, qui in Bibliotheca Publica Petropolitana asservantur. Theologia*, oprac. M.G. Logutova, red. O.N. Bleskina, S.A. Davydova, Sankt-Petersburg 2015.

⁵ *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa 2012 (Inwentarze Rękopisów Biblioteki Narodowej, 3); *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, oprac. A. Mironowicz, Białystok 2014; *Inwentarz rękopisów Biblioteki Załuskich w Cesarskiej Bibliotece Publicznej*, [w:] *The Inventory of Manuscripts from the Załuski Library in the Imperial Public Library. / Inwentarz rękopisów Biblioteki Załuskich w Cesarskiej Bibliotece Publicznej*, red. O.N. Bleskina, N.A. Elagina, współpr. K. Kossarzecki, S. Szyller, Warszawa 2013, s. 508–583 (*Identified Manuscripts from the Załuski Library, kept by the National Library of Russia*, [w:] ibidem, s. 584–585); *Catalogue of Extant Manuscripts from the former Załuski Library: the first Polish national library. National Library of Poland, Warsaw. National Library of Russia, Saint Petersburg / Katalog zachowanych rękopisów z dawnej Biblioteki Załuskich – pierwszej polskiej biblioteki narodowej. Biblioteka Narodowa, Warszawa. Rosyjska*

wspólną polsko-rosyjską próbą zestawienia w sumie 163 rękopisów z różnych epok, pochodzących z dawnej Biblioteki Załuskich, a obecnie znajdujących się w zbiorach RBN, spośród których można wyodrębnić 17 rękopisów średniowiecznych⁶.

Ostatnia i najnowsza publikacja z 2019 r. to inwentarz rękopisów-poloników z dawnej Biblioteki Załuskich szczęśliwie zachowanych w zbiorach 11 bibliotek polskich i zagranicznych, przede wszystkim Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu, a ponadto w dziewięciu bibliotekach z Warszawy, Krakowa, Kórnika, Moskwy i Paryża⁷. We wspomniany przełom w badaniach nad zbiorami rękopisów przechowywanych w Rosji wpisują się także inwentarze i katalogi innych zbiorów rosyjskich. W latach 2005, 2009 i 2019 ukazały się trzy katalogi rękopisów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu, rękopisów litewsko-polskich w zbiorach Petersburga oraz Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu⁸. W 2017 r. ukazał się natomiast niemiecki katalog średniowiecznych i wczesnonowożytnych zachodnich rękopisów łacińskich ze zbiorów Biblioteki Państwowej w Moskwie przygotowany przez Darię Barow-Vassilevitsch i Marie-Luise Heckmann⁹.

W wymienionych wyżej opracowaniach wnikliwie opisano losy polskich zbiorów w Rosji, nie ma więc potrzeby ponownie szczegółowo ich przytaczać. Historię tę zrelacjonował ostatnio, w syntetyczny sposób, Jerzy Kaliszuk w opublikowanej w 2016 r. obszernej monografii, gdzie zrekonstruował dawny zbiór rękopisów średniowiecznych Biblioteki Narodowej utracony ostatecznie w 1944 r.

Biblioteka Narodowa, Sankt Petersburg, oprac. K. Kossarzecki, T. Szwaciński, O.N. Bleskina, N.A. Elagina, with the cooperation of S. Szyller, [translation P. Wojtas, I. Afanasjew, B. Dzierżanowska], Warszawa 2019, s. 165–713 (rękopisy BN), 715–833 (rękopisy RBN).

⁶ Rpsy RBN: Niem.F.ch.II.36, Niem.F.ch.II.179, Fr.F.v.II.2, Fr.F.ch.II.70, Fr.F.ch.II.96, Fr.Q.v.VI.1, Fr.Q.ch.VIII.4, Fr.Q.ch.VIII.5, Fr.F.ch.XIV.17, Holl.O.v.I.10, It.Q.ch.XIV.1, Lat.F.v.I.16, Lat.F.v.I.70, Lat.Q.v.I.70, Lat.Q.ch.I.4, Lat.Q.ch.I.286, Lat.Q.ch.I.345, Lat.O.v.III.1. Zob. *Identified Manuscripts from the Załuski Library, kept by the National Library of Russia*, [w:] *The Inventory of Manuscripts from the Załuski Library in the Imperial Public Library*, s. 584–585 (dalej: *The Inventory*); Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/repozytorium/?id=569&code=EXPL&type=library>, s.v. [dostęp 31.12.2022]; Aneks. Supplement, nr 9, 14.

⁷ *Catalogue of Extant Manuscripts*, passim.

⁸ *Catalogue des manuscrits médiévaux en écriture latine de la Bibliothèque de l'Académie des sciences de Russie de Saint-Petersbourg*, red. L. Kiseleva, P. Stirnemann, Paris 2005 (Documents, études et répertoires, 73. Histoire des bibliothèques médiévales, 15); *Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai. I dalis. Sankt Peterburgo konvencijos*, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, Leidejas 2009; *Polonika ze zbiorów Petersburskiego Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu: Sekcja Zachodnioeuropejska*, t. 2–5, oprac. W. Walczak, Białystok 2019 (Polonika, 2–5).

⁹ D. Barow-Vassilevitsch, M.-L. Heckmann, *Abendländische Handschriften des Mittelalters und der frühen Neuzeit in den Beständen der russischen Staatsbibliothek (Moskau)*, Wiesbaden 2016; K. Bracha, rec. w: „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” 2018, t. 126, nr 1, s. 164–166.

na skutek działań okupacyjnych wojsk niemieckich¹⁰. Historię zbiorów oraz ich opracowywania ze strony rosyjskiej reprezentują natomiast dwie monografie zbiorowe: z 2006 i 2009 r.¹¹

Pomocne w tej mierze ustalenia dotyczące rozproszenia zbiorów na skutek kasat klasztorów polskich w XIX w. przyniosły ponadto studia Piotra Gacha¹², a ostatnio temat ten powrócił w monografii pt. *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*¹³, w licznych publikacjach przyczynkarskich oraz w studiach publikowanych w periodyku „Hereditas Monasteriorum” w ramach badań zespołu grantowego kierowanego przez Marka Derwicha¹⁴. Tragiczne losy

¹⁰ J. Kaliszuk, *Codices deperditi. Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*, t. 1: *Dzieje i charakterystyka kolekcji*; t. 2, cz. 1–2: *Katalog rękopisów utraconych*; t. 3: *Indeksy, Aneks, Bibliografia*, Wrocław 2016 (Dziedzictwo Kulturowe po Skasowanych Klasztorach, red. M. Derwich, t. 8/1–3) (tu gł. t. 1, s. 49–95); idem, *Średniowieczne rękopisy Biblioteki Narodowej utracone w czasie drugiej wojny światowej*, [w:] *Dziedzictwo utracone – dziedzictwo odzyskane*, red. A. Kamler, D. Pietrzakiewicz, Warszawa 2014, s. 247–260.

¹¹ *Zapadnye rukopisi i tradicii ih izučeniâ*, red. O.N. Bleskina, N.A. Elagina, Sankt-Petersburg 2009; *Istoriâ biblioteki v biografiiâ ee direktorov, 1795–2005*, red. G.V. Miheeva, Sankt-Petersburg 2006.

¹² P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach polskich dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984; idem, *Zakony mnisze na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Klasztory mnisze na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej od XVI do początku XX wieku*, red. J. Gwóźdź, R. Witkowski, A.M. Wyrwa, Poznań 2014, s. 469–489.

¹³ *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwich, t. 1–4, Wrocław 2014 (Opera ad Historiam Monasticam Spectantia. Series I, Colloquia 8/1–4): t. 1: *Geneza. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*; t. 2: *Kasaty na Śląsku Pruskim i na ziemiach zaboru pruskiego*; t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*; t. 4: *Dokumentacja*.

¹⁴ M. Kośka, *Rys historyczny supresji niektórych Instytutów Duchownych w Królestwie Polskim w r. 1819 wykonanej*, „Hereditas Monasteriorum” 2013, t. 3, s. 355–364; M. Kośka, *Opinia Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej z 7 X 1829 r. w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim. Mało znane źródło do dziejów kasaty klasztorów w 1819 r.*, „Hereditas Monasteriorum” 2012, t. 1, s. 285–302; M. Kośka, *Memoriał z 11 VIII 1820 r. o stanie zagospodarowania majątków poklasztornych przez Deputację Spraw Zniesionych Instytutów Duchownych*, „Hereditas Monasteriorum” 2013, t. 2, s. 291–310; M. Kośka, *Losy księgozbiorów klasztornych po kasacie 1819 r. Misja Samuela Bogumiła Lindego*, [w:] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwich, t. 4: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*, red. M. Derwich, Wrocław 2014 (Opera ad Historiam Monasticam Spectantia, Series I, Colloquia, 8/4), s. 161–172; T. Ciesielski, *Książki poddane w 1841 r. cenzurze prewencyjnej. Przyczynek źródłowy do dziejów bibliotek klasztorów skasowanych na mocy ukazu z 1832 r. w guberniach zachodnich Imperium Rosyjskiego*, „Hereditas Monasteriorum” 2014, t. 4, s. 235–259; B. Koredczuk, *Spory wokół losów bibliotek po kasacie klasztorów w Królestwie Polskim w latach 1815–1830*, „Hereditas Monasteriorum” 2014, t. 4, s. 151–160; O.N. Bleskina, *Powrót do życia. Międzynarodowy projekt rekonstrukcji rękopiśmiennej części Biblioteki Zahuskich. Biblioteka Zahuskich w Petersburgu*, [w:] *The Inventory*, s. 57–79; K. Kosszarzecki, S. Szyller, *Rękopisy Biblioteki Zahuskich w Sankt Petersburgu*,

polskich zbiorów, w tym przede wszystkim interesujących nas najbardziej średniowiecznych rękopisów, przypomnimy zatem tylko w wielkim skrócie dla klarowności wykładu.

Po kapitulacji Warszawy, na mocy reskryptu carycy Katarzyny II, Biblioteka Załuskich została skonfiskowana i na przełomie 1794/1795 r. wywieziona do Petersburga. Z kolei po upadku powstania listopadowego, w latach 1832–1833, wywieziono do Petersburga większą część zbiorów Biblioteki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim, Biblioteki Czartoryskich w Puławach, gdzie stały się trzonem, założonej w 1805 r. i otwartej w 1814 r., Cesarskiej Biblioteki Publicznej. Zbiory te, w większości, powróciły do kraju na mocy traktatu ryskiego z 18 marca 1921 r., w kilku transportach w latach 1923, 1924 i 1934, gdzie wraz z oddanym w 1932 r. depozytem Biblioteki Wilanowskiej (dawne zbiory Ignacego Potockiego) utworzyły podwaliny, powstałej w 1928 r., Biblioteki Narodowej. Historia ta skończyła się jednak tragicznym finałem. Na początku października 1944 r. zbiory specjalne, złożone w magazynach i piwnicach Biblioteki Krasieńskich przy ul. Okólnik 9 w Warszawie, zostały podpalone przez niemiecki oddział Brandkomando i uległy całkowitej zagładzie¹⁵. Według szacunków BN utraciła w ten sposób ponad 90% dawnego zbioru średniowiecznych kodeksów łacińskich, czyli 1444 rękopisy¹⁶. Tak katastrofalne straty powodują, że każde, choćby najmniejsze odkrycie nowych, nieznanych dotychczas rękopisów lub możliwość zbadania zidentyfiko-

---

„Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, t. 44, s. 243–258; H. Łaskarzewska, *Starania o zwroty polskich zbiorów bibliotecznych z Kijowa i Petersburga w świetle niepublikowanych dokumentów dotyczących realizacji ustaleń traktatu ryskiego. (Ze spuścizny Stanisława Lisowskiego)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2003, t. 35, s. 39–66; *Historia Kościoła Rzymskokatolickiego w Rosji i Polsce w dokumentach archiwów, bibliotek i muzeów Sankt Petersburga. Zarys – przewodnik*, cz. 2, red. K. Pożarski, Sankt Petersburg–Warszawa 2000.

¹⁵ Zob. nowsze publikacje historyków II wojny światowej: J. Sawicki, *Zburzenie Warszawy. Zeznania generalów niemieckich przed polskim prokuratorem członkiem polskiej delegacji przy Międzynarodowym Trybunale Wojennym w Norymberdze*, Warszawa 1949; Sz. Datner, *Zburzenie Warszawy*, [w:] *Straty wojenne Polski w latach 1939–1945*, Poznań–Warszawa 1960, s. 62–74; M. Getter, *Straty ludzkie i materialne w Powstaniu Warszawskim*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2004, nr 8–9, s. 43–44; *Powstanie Warszawskie 1944 w dokumentach z archiwów służb specjalnych*, Warszawa–Moskwa 2007; T. Sawicki, *Rozkaz: zdlawić powstanie. Niemcy i ich sojusznicy w walce z Powstaniem Warszawskim*, Warszawa 2010; Ch. Ingrao, *Czarni Myśliwi. Brygada Dirlwangerera*, Wołowiec 2011; M. Ludwicki, *Plonące pustkowia. Warszawa od upadku Powstania do stycznia 1945. Relacje świadków*, Warszawa 2018. Za wskazanie dziękujemy dr. Markowi Jedyńskowskiemu.

¹⁶ J. Kaliszuk, *Średniowieczne rękopisy Biblioteki Narodowej utracone w czasie drugiej wojny światowej*, s. 252; idem, *Codices deperditi*, t. 1, s. 203; idem, *Rekonstrukcja księgozbioru zniszczonego: przykład przedwojennego zbioru średniowiecznych rękopisów łacińskich Biblioteki Narodowej*, [w:] *De nuptiis philologiae et libri manuscripti czyli co nowego mówią rękopisy. Zbiór studiów*, red. A.P. Lew, P. Pludra-Żuk, Warszawa 2016, s. 58; *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku*, s. 7.

wanych, a niezinventaryzowanych poloników pozostawionych poza granicami Polski, stanowi wartość bezcenną dla polskiej mediewistyki i dziedzictwa narodowego. Rękopisy średniowieczne i nowożytne to najstarszy i najcenniejszy zasób zabytków kultury polskiej.

W Cesarskiej Bibliotece Publicznej w Petersburgu (dziś: Rosyjskiej Bibliotece Narodowej) znalazły się zatem zbiory bibliotek polskich wywożone sukcesywnie w końcu XVIII w. oraz po powstaniu listopadowym. Były to rękopisy i książki drukowane Biblioteki Załuskich, Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim, Biblioteki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i księgozbiorów prywatnych polskich rodów arystokratycznych Radziwiłłów, Sapiehów, Czartoryskich. W konsekwencji traktatu ryskiego udało się odzyskać ok. 14 000 rękopisów łacińskich (13 234 według zestawienia Edwarda Kuntzego, na którego powołuje się J. Kaliszuk: 13 405 w 14 143 woluminach, 146 pozycji i 160 luźnych dokumentów z *Collectio autographorum*, 6 fascykułów z dokumentami oraz 34 luźne dokumenty z biblioteki dominikanów w Lublinie), jednak, jak wynika z przedstawionej wyżej literatury przedmiotu, nie był to zbiór kompletny¹⁷. Nie mamy pewności o wartości kwantytatywnej tego zbioru. J. Kaliszuk wypowiedział się ostatnio powściągliwie: „trudno rozstrzygnąć zatem, jaka dokładnie liczba rękopisów została ostatecznie zwrócona stronie polskiej: różnice między podawanymi liczbami to około 120 rękopisów”¹⁸.

Pewne jest, że przeprowadzone do tej pory przez badaczy polskich kwerendy w rosyjskich zbiorach bibliotecznych i archiwalnych wykazały, że nadal znajdują się tam średniowieczne i wczesnonowożytne (do połowy XVI w.) rękopisy proveniencji polskiej, rękopisy książkowe oraz dokumenty. Poszukiwania w samej RBN, które interesują nas najbardziej, jakkolwiek objęły dotychczas zaledwie ułamek zbiorów tej instytucji, przyniosły plon w postaci niemałej kolekcji zidentyfikowanych rękopisów średniowiecznych pochodzących z kolekcji polskich lub zawierających piśmiennictwo związane z polskim dziedzictwem kulturowym.

W świetle wydanych dotychczas i wymienionych wyżej publikacji inwentaryzowych oraz studiów analitycznych, w tym przede wszystkim opublikowanej w bazie danych Manuscripta.pl listy rękopisów średniowiecznych, w RBN znajduje się kolekcja 49 zachowanych średniowiecznych poloników rękopiśmiennych¹⁹. Pojęcie „polonik” rozumiemy szerzej niż ujmują to autorzy bazy Manuscripta.pl, a mianowicie jako rękopis, który obecnie przechowywany jest poza

¹⁷ Z. Kuntze, *Zwrot polskich zbiorów bibliotecznych z Rosji*, Kraków 1937, s. 29; J. Kaliszuk, *Codices deperditi*, t. 1, s. 148–149, gdzie także literatura szczegółowa.

¹⁸ J. Kaliszuk, *Codices deperditi*, t. 1, s. 149. Zob. też K. Kossarzecki, *On the Extant Manuscripts from the Former Załuski Library and Their Cataloguing Principles*, [w:] *Catalogue of Extant Manuscripts*, s. 97–108.

¹⁹ Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/repozytorium/?id=569&code=EXPL&type=library> [dostęp 31.12.2022].

granicami Polski, ale powstał w Polsce lub powstał poza Polską, ale przez jakiś czas był przechowywany w polskich zbiorach, albo też zawiera teksty polskiego autora lub teksty dotyczące Polski albo też polski autor brał udział w powstaniu rękopisu. Zakres chronologiczny także rozumiemy szerzej, to znaczy aż do połowy XVI w.²⁰

Wspomniana strona Manuscripta.pl podaje podstawowe dane kodeksów w skrótovej inwentarzowej formie: sygnaturę, zawartość, datację, język, materiał pisarski, wymiary rękopisu oraz bibliografię. Nie jest to oczywiście wykaz ostateczny i ma stanowić bazę danych do stałych uzupełnień. Trzeba bowiem podkreślić, że żadna z wymienionych publikacji nie przedstawia kompleksowego, scalonego inwentarza interesującego nas zbioru zachowanego w RBN w Petersburgu, a poszczególne publikacje nie są w tej mierze całkowicie zbieżne.

Korzystając z preselekcji poloników opisanych w Manuscripta.pl, uzupełniamy niniejszym ten wykaz o kolejne 19 rękopisów według wyznaczonych wyżej poszerzonych w porównaniu do wspomnianej listy kryteriów²¹. Sygnatury oraz skrócony opis kodeksów przedstawiamy w zamieszczonym niżej Aneksie jako suplement do listy dostępnej na stronie Manuscripta.pl.

***

Co zatem wiemy o tym zbiorze poloników na podstawie dotychczasowego stanu badań? Intencją niniejszej prezentacji jest bliższa charakterystyka wybranej grupy rękopisów, które według kryterium zawartości, aczkolwiek nieprecyzyjnie identyfikowanej w inwentarzach, można uznać za szczególnie wartościowe poznawczo oraz ważne dla polskiego i europejskiego dziedzictwa piśmienniczego epoki. Są to rękopisy o treści teologicznej, filozoficznej, astrologicznej, medycznej, moralizatorskiej i pastoralnej, prawniczej, kronikarskiej, wojskowej oraz dotyczące organizacji wewnętrznej i reguł klasztornych.

Dużą grupę reprezentują rękopisy o przeznaczeniu liturgicznym, m.in.: modlitewniki (Holl.O.v.I.10, Lat.Q.ch.I.1348), psalterze (Lat.F.v.I.98), antyfonarze (Lat.F.v.I.132), w tym *Sacramentarium Gregorianum* (Lat.Q.v.I.41), brewiarze (Lat.Q.ch.I.4), mszały i komentarze do kanonu mszy (Lat.Q.ch.I.157, Lat.Q.v.I.220, Lat.F.v.I.97, Lat.O.ch.I.242), kolekcje kazań (Lat.F.ch.I.167, Lat.Q.ch.I.235, Lat.O.ch.I.60), Biblia i komentarze biblijne (Lat.F.v.I.16, Lat.F.ch.I.72, Lat.Q.v.I.70, Lat.Q.ch.I.1402)²². Wśród tych ostatnich w rękopisie Lat.Q.ch.I.116 znajduje się komentarz znanego bibliisty Mikołaja z Liry *Super prophetas Maiores et Minores* oraz czeskiego teologa Jakoubka ze Stříbra (Jaco-

²⁰ Manuscripta.pl, zakładka *O polonikach*, <https://manuscripta.pl/o-polonikach/> [dostęp 18.01.2023].

²¹ Zob. ibidem.

²² Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/repozytorium/?id=569&code=EXPL&type=library>, s.v. [dostęp 31.12.2022] oraz Aneks. Suplement, nr 1, 4, 8, 10, 11, 13.

bellus de Misa, von Mies) *Misticacio super Lamentaciones (Expositio Threnorum Ieremie, Tractatus super Lamentationes Jeremiae)*. Rękopis ten zawiera liczne glosy polskie i czeskie²³. W rękopisie Lat.F.ch.I.167, który zawiera kolekcję kazań *De sanctis* (być może to wersja *Legenda aurea* Jakuba de Voragine) oraz żywoty świętych, znajdują się dwa *Żywoty św. Stanisława* (k. 141v–150v) oraz *Żywot św. Jadwigi śląskiej* (k. 256v–258v)²⁴. Dodatkowym „bonusem” w tym rękopisie jest odkryty w trakcie konserwacji i wyjęty z oprawy dokument

²³ E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 12–13, 19–25, nr 7, gdzie wymienia także inne dwa rękopisy Jakoubka ze Stříbra, *Misticacio super Lamentaciones*, Praha, Národní knihovna, rps X.G.20; Brno, Moravská zemská knihovna, rps MK 77-1a. O Jakoubku ze Stříbra zob.: P. Soukup, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011; J. Marek, *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, Praha 2011; J. Tříška, *Životopisný slovník předhusitské pražské Univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 196–197; F.M. Bartoš, *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925 (Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku: Práce bibliografické, Prague Česká akademie věd a umění, Třída 3); *Dvě staročeská utrakvistická díla Jakoubka ze Stříbra*, wyd. M. Čejka, H. Krmíčková, Brno 2009 (Opera Universitatis Masarykianae Brunensis, Facultas Philosophica, 379); M. Klicova Perett, *John Příbram and His Vernacular Treatises. Equipping the Laity in Battle against Hussite Radicals*, [w:] *Christianity and Culture in the Middle Ages. Essays to Honor John van Engen*, red. D.C. Mengel, L. Wolverton, Notre Dame 2015, s. 419–435. O Mikotaju z Liry zob.: K. Ruh, *Nikolaus von Lyra*, [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Berlin–New York 2010, t. 6, kol. 1117–1122. Zob. Aneks. Supplement, nr 3.

²⁴ Poza publikacją E. Belcarzowej, *XV-wieczne polonica*, s. 7–8, nr 2, wymienione rękopisy żywotów nie są notowane. Zob. S. Kuzmová, *Preaching Saint Stanislaus. Medieval Sermons on Saint Stanislaus of Cracow, His Image and Cult*, Warsaw 2013, s. 27–28; edycje: A. Witkowska, J. Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 2: *Bibliografia hagiografii staropolskiej*, Lublin 2007, s. 224–225. Rękopisy *Vita s. Hedwigis* zebrała E. Kaczor, *Kazania o św. Jadwidze Śląskiej w rękopisach śląskich późnego średniowiecza*, rozdz. 2.1, przyp. 168 (maszynopis pracy doktorskiej w Archiwum UJK): Augsburg, Universitätsbibliothek, rps Cod.I.2.2°30; Bruksela, Bibliothèque Royale de Belgique, rps Ms 3139, t. 1; Greifswald, Universitätsbibliothek, rps 1033; Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, rps L6; Liège, Bibliothèque du Grand Séminaire, rps 6.F.13; Los Angeles, J. Paul Getty Museum, rps Ludwig XI.7; Biblioteca Apostolica Vaticana, rps Pal.lat.857; Wiedeń, Schottenstift Archiv, rps 250 (Hübl 223); Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, rps Guelf. 37.18 Aug.2°; Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, rps IV.F.189, IV.F.190, IV.F.191, IV.Q.173, IV.Q.175, M.1072, Akc. 1948/742; Wrocław, Biblioteka Kapitulna, rps 107. Rpsu RBN Lat.F.ch.I.167 nie notuje. Zob.: E. Kaczor, *Średniowieczne formularze mszalne na dzień św. Jadwigi Śląskiej w relacji z kazaniem De sancta Hedwigis*, „Przegląd Historyczny” 2019, t. 110, z. 3, s. 483–510; eadem, *St. Hedwig of Silesia: The Ducal Ideal of a Wife in Light of 15th-century „Sermones de sancta Hedwigis”*, „Respectus Philologicus” 2022, nr 41 (46), s. 246–257; M. Malm, *Hedwig von Schlesien*, [w:] *Deutsches Literatur-Lexikon. Das Mittelalter. Autoren und Werke nach Themenkreisen und Gattungen*, t. 2: *Das geistliche Schrifttum des Spätmittelalters*, red. W. Achtnitz, Berlin–Boston 2011, kol. 1288–1290; edycje: *Vita sanctae Hedwigis*, wyd. A. Semkowicz, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884, s. 511–633; *Acta Sanctorum Octobris*, t. 8, red. J. van Hecke, Bruxelles 1853, s. 224–264; *Vita S. Hedwigis*, [w:] *Scriptores rerum Silesiacarum*, wyd. G.A. Stenzel, t. 2, Breslau 1839, s. 1–126. Aneks. Supplement, nr 1.

Kazimierza Jagiellończyka wystawiony w Opatowie 9 września 1456 r., opisany i wydany w transliteracji przez Barbarę Trelińską²⁵.

W tej grupie szczególną uwagę skupia rękopis Lat.F.ch.I.698, który zawiera powstały po 1428 r., jak sugerował Mieczysław Markowski, niedokończony podręcznik przeznaczony dla kleru parafialnego o odprawianiu mszy i szafowaniu sakramentami *Speculum sacerdotum* Andrzeja z Kokorzyna, profesora teologii Uniwersytetu Krakowskiego, absolwenta Uniwersytetu Praskiego²⁶. W 1425 r. poświadczony jest on jako „baccalaureatus formatus” teologii, a w 1426 r. jako profesor teologii, wybrany po raz drugi rektorem uniwersytetu. Wymieniony traktat miał on zredagować, jak sugeruje literatura, kiedy piastował urząd archidiacona krakowskiego, a więc w latach 1428–1435²⁷. Zmarł ok. 1435 r. Andrzej z Kokorzyna jednym z najwybitniejszych profesorów krakowskich pierwszej połowy XV w. Pozostawił po sobie kilka dzieł, m.in. skierowany przeciwko heryzom traktat *De communione utriusque speciei* oraz akt oskarżenia przeciwko krakowskiemu astrologowi Henrykowi Czechowi²⁸. *Wykład kanonu mszy (Tra-*

²⁵ B. Trelińska, *Piętnastowieczny rękopis z Biblioteki im. Żałuskich*, [w:] *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. T. Jasiński, T. Jurek, J.M. Piskorski, Poznań 1997, s. 497–500 (edycja, s. 499).

²⁶ H. Barycz, *Andrzej z Kokorzyna*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 107; St. Dobrzański, *Andrzej z Kokorzyna*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, Warszawa 1981, s. 55–56. Pisma Andrzeja z Kokorzyna wraz z rękopisami zestawili M. Markowski, *Poglądy filozoficzne Andrzeja z Kokorzyna*, „*Studia Mediewistyczne*” 1964, t. 6, s. 70–83; *Wykład wstępny Andrzeja z Kokorzyna*, wyd. M. Markowski, [w:] *Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*, Ser. A, t. 2, Kraków 1962, s. 3–51; J. Fijałek, *Studia do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 1898, s. 126–129; J. Tříška, *Životopisný slovník předhispitské pražské Univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 26; M.T. Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 231–232; M.T. Zahajkiewicz, *Polskie traktaty teologiczno-duszpasterskie okresu przedtrydenckiego*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*” 1970, 21, s. 205; idem, *Teologia mszy świętej i udział wiernych w nauce polskiej okresu przedtrydenckiego (Expositiones missae)*, „*Acta Mediaevalia*” 1973, t. 1, s. 65–103; idem, *Msza święta w Polsce przed Soborem Trydenckim w świetle rodzimych komentarzy (Expositiones missae). Studium historyczno-liturgiczne*, Warszawa 1972 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, vol. 1), s. 178–180; S. Wielgus, *Średniowieczna łacińskojęzyczna biblijstka polska*, Lublin 1992, s. 55–56; S. Wielgus, *Z badań nad średniowieczem*, Lublin 1995, s. 81, tu dalsza literatura zagadnienia; Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/manuscripts/52165/> [dostęp 31.12.2022].

²⁷ M.T. Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, s. 231.

²⁸ Andrzej z Kokorzyna, *De communione utriusque speciei*, Kraków, Biblioteka Jagiellońska (dalej cyt.: BJ), rps 425, k. 191–268, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob.Lat.348, k. 185–257v. Zob. A. Birkenmajer, *Sprawa magistra Henryka Czecha*, „*Collectanea Theologica*” 1936, t. 17, s. 207–224; J. Zathay, *Per la storia dell'ambiente magico-astrologico a Cracovia nel Quattrocento*, [w:] *Magia, astrologia e religione nel rinascimento. Convegno polacco-italiano (Varsovia: 25–27 settembre 1972)*, Wrocław–Gdańsk 1974 (Accademia Polacca delle Scienze. Biblioteca e Centro di Studi a Roma. Istituto di Filosofia e Sociologia. Conferenze, Fascicolo 65), s. 99–109; J. Hansen,

ctatus de officio Missae, Expositio canonis misse) to jedyna zachowana część niedokończonego *Speculum sacerdotum*, znana z trzech kopii zachowanych w zbiorach polskich²⁹. Rękopis petersburski Lat.F.ch.I.698, datowany na 1431 r., byłby zatem czwartą, nieznaną dotychczas i niezbadaną, kopią tej części traktatu *Speculum sacerdotum* Andrzeja z Kokorzyna, pochodząca z Biblioteki Załuskich o dawnej sygn. 221. Interesujące, że wspomniany M. Markowski, główny biograf i badacz twórczości Andrzeja z Kokorzyna, wymienił nieznaną kopię z zbiorów Biblioteki Załuskich o sygn. 1097, co implikuje wniosek, że posiadała ona jeszcze inną kopię tego traktatu, choć niewykluczone, że mamy do czynienia z tym samym wymienionym przez M. Markowskiego rękopisem³⁰. Wątpliwości rozwiązać mogą tylko bliższe badania kodeksu. Andrzej z Kokorzyna napisał *Wykład kanonu mszy* na zlecenie biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, chcąc zaradzić ignorancji duchowieństwa parafialnego w kwestiach liturgicznych, zaobserwowanej podczas wizytacji w archidiaconacie krakowskim³¹. Problematyki pastoralnej dotyczy rękopis Lat.Q.ch.I.196, spisany w 1406 r. i zawierający dwa znane traktaty Mateusza z Krakowa *Tractatus de racione cum conscientia (Dialogus rationis et conscientiae de crebra communione)* oraz *De puritate conscientie*³². Wśród rękopisów moralizatorsko-pastoralnych występuje

---

Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgungen im Mittelalter, Bonn 1901, s. 502–506; G. Mentgen, *Astrologie und Öffentlichkeit im Mittelalter*, Stuttgart 2005 (Monographie zur Geschichte des Mittelalters, t. 53), s. 217–218; Stanislaus de Scarbimiria (ze Skarbimierza), *Consilia Stanislai de Scarbimiria contra astrologum Henricum Bohemum. „Consilia” de Stanislas de Scarbimiria contre l’astrologue Henri Bohemus*, wyd. St. Wielgus, „Studia Mediewistyczne” 1988, t. 25, z. 1, s. 145–172; B. Lång, *Unlocked books. Manuscripts of learned magic in the medieval libraries of Central Europe*, 2008 (series: Magic in history), s. 214–230.

²⁹ Andrzej z Kokorzyna, *Tractatus de officio Missae*, rękopisy: BJ 2600, 2213 oraz Lwów, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (dziś Lwów, Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka), rps 380 i Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, rps II.F.118; Częstochowa, Archiwum i biblioteka klasztoru paulinów na Jasnej Górze, rps II 40.

³⁰ M. Markowski, *Poglądy filozoficzne Andrzeja z Kokorzyna*, s. 74. M.T. Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, s. 213, przyp. 66, także sugerował istnienie kolejnych rękopisów w Nationalbibliothek w Leipzig oraz w dawnej Cesarskiej Bibliotece Publicznej w Petersburgu, ale nie podał ich sygnatur.

³¹ M. Markowski, *Poglądy filozoficzne Andrzeja z Kokorzyna*, s. 73.

³² E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 14–15, nr 9. Rękopis niewymieniony w zestawieniach: A.L. Szafranski, *Mateusz z Krakowa. Wstęp do badań nad życiem i twórczością naukową*, [w:] *Materiały i Studia Zakładu Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*, Ser. A, t. 8, Wrocław–Kraków 1967, s. 37–38; Mateusz z Krakowa, *De puritate conscientiae*, [w:] idem, *Opuscula theologica*, wyd. W. Seńko, A.L. Szafranski, Warszawa 1974 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, vol. 2, fasc. 1), s. 235–242 oraz edycja, ibidem, s. 248–292; idem, *Dialogus rationis et conscientiae de crebra communione*, wyd. ibidem, s. 354–362 oraz edycja, ibidem, s. 367–409; M. Nuding, *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen Abendländischen Schismas*, Tübingen 2004 (Spätmittelalter und Reformation. Neue Reihe, 38), s. 255; Aneks. Supplement, nr 5.

znane pismo działającego w Polsce i na Litwie czeskiego emigranta, antyhusyckiego kaznodziei, norbertanina, a potem kameduły we włoskiej Camaldoli Hieronima z Pragi (Jana Hieronima Sylwana) (1368–1440) *Linea salutis eremitarum* (Lat.Q.ch.I.221, Lat.Q.ch.I.77), którą znamy z kilku innych kopii europejskich, polskich, węgierskich i włoskich³³. Ten dialog anioła z eremita to autorska wizja Hieronima nadejścia Antychrysta, utrzymana w klimacie apokaliptycznym późnego średniowiecza, ze względu na podobieństwo tytułu często mylona z inną kolekcją kazań niedzielnych Hieronima z Pragi *Linea salutis aeternae*. Według dotychczasowych zestawień rękopisów Jana Stejskala oraz Jerzego Kaliszuka znamy osiem kopii zachowanych oraz cztery niezachowane dawne rękopisy petersburskie tekstu *Linea salutis eremitarum* (Lat.F.ch.I.185, Lat.F.ch.I.233, Lat.F.ch.I.272 oraz Lat.Q.ch.I.51). Zachowane rękopisy w RBN byłyby zatem kolejnymi nienotowanymi dotychczas rękopisami tego dzieła Hieronima z Pragi. Zarówno odnalezione w RBN pisma Hieronima z Pragi, jak też jego spuścizna kaznodziejska, nie zostały dotychczas zbadane³⁴. W rękopisie Lat.O.v.I.210 znaj-

³³ Rękopisy: BJ, rps 304; BN, rps 3013 II, 3018 III; Budapeszt, rps Egyetemi Könyvtár 108; Camaldoli Biblioteka del Monastero, Fondo S. Michele di Murano, rps 1110; Firenze, rps Biblioteca Nazionale Centrale, Conv.Soppr.D.VII.886; Conv.Soppr.G.III.1130; Conv.Soppr.D.III. 747. Zob: J. Kaliszuk, *Kolekcje kaznodziejskie Jana Hieronima Sylwana z Pragi w przedwojennych zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie*, [w:] *Česko-polské kazatelské vztahy ve středověku*, red. K. Bracha, M. Nodl, Praha 2016 (Colloquia Mediaevalia Pragensia, t. 16), s. 112–113; J. Stejskal, *Podivuhodny příběh Jana Jeronyma*, Praha 2003, s. 86; St. Dobrzański, *Hieronim Jan z Pragi (Johannes Silvanus, Mniszek)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Warszawa 1982, s. 47–48; Aneks. Suplement, nr 6; Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/manuscripts/52235/> [dostęp 31.12.2022]; *Katalog sobraniá latinských rukopisej. Teologiá*, s. 158, nr 229.

³⁴ J. Zathay, *Hieronim Jan Silvanus z Pragi*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 507–509; B. Vydra, *Polská středověká literatura kazatelská a její vztahy ke kazatelské literatuře české*, Praha 1928 (Věstník Královské České Společnosti Nauk. Třída Filosoficko-Historicko-Jazykopytá. R. 1927), s. 97–114; A. Brückner, *Kazania średniowieczne*, cz. 2, Kraków 1895, s. 39–57 (355–373); A. Brückner, *Źródła do dziejów literatury i oświaty polskiej. Kazania średniowieczne*, „Biblioteka Warszawska” 1892, t. 10, s. 460–471; J. Triška, *Životopisný slovník*, s. 193; P. Spunar, *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*, t. 2, Warszawa–Praga 1995 (Studia Copernicana, t. 35), s. 195–198; U. Borkowska, *Królewszczyk spowiednicy*, [w:] *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. J. Banaszkiewicz, K. Bracha, W. Iwańczak, S.K. Kuczyński, B. Wojciechowska, Warszawa 2001, s. 185–186; S. Wielgus, *Średniowieczna łacińskojęzyczna bibliistyka*, s. 49–50; M. Markowski, *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1525*, Kraków 1996 (Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 2), s. 107–108; J.B. Schneyer, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1350–1500*, nach der Vorarbeit von J.B. Schneyer, hg. von L. Hödl, W. Knoch, Münster–Aschendorff 2001 (CD-Rom): nr 293, T5 oraz ostatnio: W.P. Hyland, *John-Jerome of Prague: Portrait of a Fifteenth-Century Camaldolese*, „American Benedictine Review” 1995, t. 46, s. 308–334 (tu s. 319, 331) i niewolna od nieścisłości, oraz K. Ożóg, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegawęskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków 2004 (Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, t. 105), s. 311–312.

duje się, przypisywany Albertowi Wielkiemu, moralizatorski traktat *Paradisus animae*³⁵. Dwa rękopisy: Lat.O.ch.I.242 oraz Lat.Q.ch.I.43, zawierają m.in. pisma autorytetów moralizatorskich. Pierwszy z wymienionych (Lat.O.ch.I.242) to *Excerpta de indulgentiis* autorstwa kanclerza paryskiego i reformatora Jana Gersona³⁶ oraz *De abortivis* Jana Kapistrana (de Capistrano)³⁷. W rękopisie Lat.Q.ch.I.43 znajdujemy natomiast kolekcję pism Jakuba z Paradyża: *De intollerancia iniuriarum et de causis viciorum et remediis (De causis multarum passionum)*, *Igniculus devotionis* oraz *De causis deviacionis religiosorum*³⁸.

Do rękopisów prawniczych należą pisma włoskich kanonistów Jana Andrzejowego (Johannes Andreae) (Lat.F.ch.II.223): *Novella super sexto libro Decretalium*, *Repetitio Clementinae per Dynum de Torselleriis de Pisterio*, *Repetitio*

³⁵ Albertus Magnus (Ps.), *Paradisus animae*, wyd. A. Borgnet, *Alberti Magni opera omnia*, t. 37, Paris 1890–1899, s. 447–520; R. Newhauser, I. Bejczy, *A Supplement to Morton W. Bloomfield et al. 'Incipits of Latin works on the virtues and vices, 1100–1500 A.D.'*, Turnhout 2008 (Instrumenta Patristica et Mediaevalia. Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity, t. 50), s. 332, nr 5875. Polska proweniencja tylko prawdopodobna wymaga potwierdzenia z autopsji. Zob. Aneks. Supplement, nr 12.

³⁶ Jean Gerson, *De indulgentiis*, wyd. P. Glorieux, [w:] idem, *Ouvres complètes. L'oeuvre doctrinale*, t. 9, Paris 1973, s. 654–657. W. Seńko, Z. Włodek, *Dziela Gersona zachowane w bibliotekach polskich*, [w:] *Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*, Ser. A, t. 7, Wrocław–Kraków 1967, s. 101–117, nie wymieniają tego rękopisu. Ogólnie zob. P. Glorieux, *Gerson (Jean)*, [w:] *Dictionnaire de spiritualité*, t. 6, Paris 1967, kol. 314–331; *Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 258–259, nr 527; *Catalogue of Extant*, nr 2146; *Manuscripta.pl*, <https://manuscripta.pl/manuscripts/52241/> [dostęp 31.12.2022].

³⁷ Traktat *De abortivis* przypisywany Kapistranowi notował już J. Korzeniowski, *Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu i innych bibliotek petersburskich*, [w:] *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 11, Kraków 1910, s. 47–48, nr 53; A. Chiappini, *La produzione letteraria di S. Giovanni da Capistrano*, „Miscellanea Francescana di Storia, di Lettere, di Arti” 1924, t. 24, s. 109–149; 1925, t. 25, s. 157–198; 1926, t. 26, s. 52–66; 1927, t. 27, s. 54–104; *Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 258–259; *Manuscripta.pl*, <https://manuscripta.pl/manuscripts/52241/> [dostęp 31.12.2022].

³⁸ Dotychczasowe wykazy nie wymieniają rękopisu RBN Lat.Q.ch.I.43. Zob. najpełniejszy wykaz: Jakub z Paradyża, *Opuscula inedita*, wyd. St.A. Porębski, Warszawa 1978 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, vol. 5), s. 49–50, nr 23: *De causis multarum passionum* – wymienia dwa inne rpsy RBN: Lat.F.ch.I.322 oraz Lat.Q.ch.I.172 (wyd.: B. Pez, *Bibliotheca ascetica antiquo-nova*, t. 7, Ratisbonae 1725, s. 389–444); *Igniculus devotionis*, ibidem, s. 88–89, nr 112 – wymienia tylko rps RBN Lat.Q.ch.I.97 oraz wyd., s. 436–475; *De causis deviacionis religiosorum*, ibidem, s. 48, nr 22 – wymienia dwa inne rpsy RBN Lat.Q.ch.I.172 oraz Lat.F.ch.I.322; ponadto zob. E. Mertens, *Jacobus Carthusiensis. Untersuchungen zur Rezeption der Werke des Kartäusers Jakob von Paradies (1381–1465)*, Göttingen 1976 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte, 50), s. 278, 280, nr 28, 50; L. Meier, *Die Werke des Erfurter Kartäusers Jakob von Jüterbog in ihrer Handschriftlichen Überlieferung*, Münster 1955 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Texte und Untersuchungen, t. 37, z. 5): nr 17, 28, 50; St. Dobrzanowski, *Jakub z Paradyża*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Lublin 1982, s. 111, nr 18, s. 112, nr 30, 113, nr 46; *Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 156–157, nr 227; Aneks. Supplement, nr 2.

Decretalis per Dynum de Torselleris de Pistorio oraz kolekcja pism Jana z Lignano (Legnano): *Lectura super Decretalibus lib. III–IV, Lectura Clementinarum, Reportationes super Decretalium lib. I–III, Dicta Decretalium libri III–V, Lectura super lib. I–II Decretalium* (Lat.F.ch.II.224–228), ponadto *Culmishes Recht* (Niem.F.ch.II.36), materiały sądowe z końca XIV w. i *Procès-verbaux d’assises judiciaires d’Angleterre, normande* (Fr.F.v.II.2)³⁹.

Medycynę reprezentuje drobna karta rękopisu medycznego z zapisem recepty lekarskiej (Lat.Q.ch.VI.4) oraz niezidentyfikowane pisma medyczne (Lat.F.ch.XVII.78)⁴⁰.

Do dziejów zgromadzeń klasztornych należą dwa rękopisy: Lat.F.ch.I.212, zawierający *Registrum rerum internarum conventi Sancti Adalberti Wratislaviensis Ordinis Fratrum Praedicatorum* z kolekcją różnych innych dokumentów wewnątrzklasztornych dominikanów we Wrocławiu, w tym z *Registrum librorum* oraz *Regula sancti patri nostri Francisci*, oraz kodeks Lat.Q.ch.I.231, mieszczący *Regula et vita minorum fratrum* proveniencji klasztoru wiktorynów w Jasienicy (Pomorze Zach.)⁴¹, a ponadto rękopis Lat.Q.ch.I.221, który zawiera regułę zakonu premonstratensów (w Witowie?)⁴².

Do pism z kręgu ówczesnego życia politycznego zaliczyć można rękopis Lat.Q.ch.XIV.132 z pierwszej połowy XVI w., gdzie znajdują się *Carmina de morte Sigismundi Primi Regis Poloniae* Piotra Hozjusza, list Eneasza Sylwiusza Piccolominiego do Zbigniewa Oleśnickiego (rps Lat.O.ch.XV.83 z końca XV w.)⁴³

³⁹ Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/repozytorium/?id=569&code=EXPL&type=library>, s.v. [dostęp 31.12.2022]; Aneks. Supplement, nr 17; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Pravo*, s. 23, nr 10, s. 30–33, nry 29, 30–34; *Latinskie rukopisi XIII veka*, s. 111–115, nr 16; *Latinskie rukopisi XIV veka*, s. 227–230, nr 103, s. 230–239, nry 104–108. Zob.: A. Vetulani, *Manuscripts canoniques médiévaux*, s. 390–391; P.D. Clarke, *Giovanni d’Andrea (1270–1348)*, [w:] *Law and the Christian Tradition in Italy: The Legacy of the Great Jurists*, red. O. Condorelli, R. Domingo, New York 2020 (series: Law and Religion), s. 145–159 oraz bazy danych: Bio-Bibliographical Guide to Medieval and Early Modern Jurists, https://amesfoundation.law.harvard.edu/BioBibCanonists/HomePage_biobib2.php oraz Medieval and Early Modern Jurists: A Bio-Bibliographical Listing, <http://legalhistorysources.com/1140a-z.htm>; <http://legalhistorysources.com/1298a-z.htm>, gdzie listy pism, rękopisów i literatury [dostęp do wszystkich trzech stron 21.03.2022]. Fragmenty dzieł Jana z Lignano posiadał w swojej bibliotece krakowski teolog i prawnik Arnolf z Mierzyńca (BJ, rps 2392), por. St. Wielgus, *Średniowieczna łacińskojęzyczna bibliistyka polska*, s. 128.

⁴⁰ Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/repozytorium/?id=569&code=EXPL&type=library>, s.v. [dostęp 31.12.2022]; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Pravo*, s. 153, nr 373; *Catalogue of Extant Manuscripts*, nr 2170; *Latinskie rukopisi XIV veka*, s. 278–279, nr 710.

⁴¹ *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologiâ*, s. 79, nr 71; Aneks. Supplement, nr 7.

⁴² Rps RBN Lat.Q.ch.I.221. Zob. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 15, która odnotowała także kolofon, k. 22v: „Explicit expositio regule fratrum ordinis premonstratensis per manus cuiusdam fratris eiusdem ordinis monasterii Wythowiensis anno domini M^oCCCC^o sexagesimo octavo”; J. Kaliszuk, *Codices deperditi*, t. 1, s. 372, przyp. 653; Aneks. Supplement, nr 6.

⁴³ *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Pravo*, s. 264, nr 674; Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/manuscripts/52268/> [dostęp 31.12.2022]; Aneks. Supplement, nr 16.

oraz rękopis Lat.F.ch.IV.114, gdzie zachowało się pismo Stanisława Orzechowskiego *Fidelis subditi de institutione Regia*⁴⁴. W wymienionym już wyżej rękopisie Lat.O.ch.I.242 znajduje się ekscerpt z niezidentyfikowanych polskich tekstów historiograficznych (*Ex annalibus polonorum*).

Cennym zabytkiem języka polskiego pozostaje jedyny, jak podkreślała Elżbieta Belcarzowa, rękopis polski w zbiorach RBN o sygnaturze Pol.Q.v.I.1 z początku XV w., który zawiera tekst staropolskiej *Spowiedzi powszechnej* (*Confessio generalis*) wydany już w 1879 r. przez Antoniego Kalinę. Zabytek ten zasługuje na nową edycję⁴⁵.

Ponadto w RBN odnotowujemy traktaty astronomiczne, m.in. Piotra d' Ailly (1350–1420) (Lat.O.ch.I.5) oraz innych autorów (Lat.O.v.III.1, Lat.Q.ch.III.457), kronikarskie (Fr.Q.v.IV.8, Fr.F.ch.XIV.17), wojskowe (Fr.F.ch.II.96, Fr.Q.v.VI.1, F.Q.ch.VIII.4, Fr.Q.ch.VIII.5) oraz poezję (It.Q.ch.XIV.1)⁴⁶.

Na koniec ze względu na szczególną wartość dla historii Wielkiego Księstwa Litewskiego wymieniamy także w tej grupie, nieuwzględniony w niniejszym Aneksie, rękopis z drugiej połowy XVI w. *Privilegia unionis Magni Ducatis Lithuaniae* (Lat.F.ch.II.149)⁴⁷.

Rękopisy średniowiecznych poloników stanowią oczywiście niewielki procent całego zbioru rękopisów polskich do XIX w. włącznie, które są przechowywane w RBN.

Przedstawiony w zarysie przegląd oparty na najnowszych ustaleniach ukazuje zatem zróżnicowany zbiór rękopisów, które miały różne europejskie pochodzenie, nie tylko polskie, i dotarły do polskich zbiorów bibliotecznych w różnym czasie, od średniowiecza do czasów nowożytnych.

Wymieniona grupa rękopisów pozostaje jednak tylko wstępnym rozpoznaniem bardziej kwantytatywnym niż jakościwnym, opartym na ograniczonych informacjach inwentarzowych. Kompleksowe poznanie zbioru może umożliwić jedynie kontynuacja prac na poziomie szczegółowej analizy kodykologicznej z autopsji,

⁴⁴ Aneks. Supplement, nr 15.

⁴⁵ Aneks. Supplement, nr 19; E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 6–7, nr 1; edycja: A. Kalina, *Anecdota palaeopolonica*, „Archiv für Slavische Philologie” 1879, t. 3, s. 1–61, 621–636 (wyd.: s. 634–635). Zob. K. Bracha, M. Leńczuk, *Słowo – pismo – sacrum. Cztery studia z dziejów kultury religijnej w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 2020, s. 36–55. Rękopis nieuwzględniany w dotychczasowych inwentarzach, por.: *Catalogue of Extant Manuscripts*, s. 822, nr 2182; *The Inventory*, s. 585, nr 1784, gdzie wymieniono jedynie rps RBN Pol.F.ch.IV.33 z XVII w.: *Miscellanea historyczne z lat 1603–1625*. Za konsultacją dziękujemy dr. hab. Mariuszowi Leńczukowi.

⁴⁶ Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/repozytorium/?id=569&code=EXPL&type=library>, s.v. [dostęp 31.12.2022] oraz Aneks. Supplement, nr 14. O piśmiennictwie Piotra d' Ailly por. L. Ackerman Smoller, *History, Prophecy, and the Stars. The christian Astrology of Pierre d' Ailly 1350–1420*, Princeton 1994, s. 134–135: lista rękopisów, w tym polskich: „Pro declaratione decem dictarum figurarum”, BJ, rpsy: 575, 584, 586. Rękopisów RBN nie uwzględnia.

⁴⁷ *Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Pravo*, s. 28, nr 24.

a w jej następstwie próba wyjaśnienia skomplikowanych losów, cyrkulacji i dróg wymiany poszczególnych zidentyfikowanych już rękopisów – a w konsekwencji na wydobywanie z zapomnienia oraz udostępnienie ich w obiegu naukowym. Przyszłe badania w Petersburgu, do których, jak mamy nadzieję, dojdzie w przyszłości, skorygują i uzupełnią ostatecznie naszą wiedzę o stanie zachowania poloników w RBN. Przyniosą one zapewne także kolejne nieznane dotychczas polonika. Potrzebę szczegółowego opracowania kolekcji poloników podzielają badacze rosyjscy. O.N. Bleskina całkiem niedawno (w 2019 r.) konkludowała trafnie, że „prace badawcze nad tymi zabytkami dopiero się zaczynają i przed nami jeszcze wiele nowych interesujących odkryć. Nie można także mieć ostatecznej pewności co do liczby zachowanych kodeksów Załuskich. Może się ona powiększyć dzięki argumentowanej atrybucji proveniencji niektórych istniejących kodeksów, jak również dzięki nowym znaleziskom w obszernych kolekcjach dwóch bibliotek narodowych i w zasobach innych księgozbiorów”⁴⁸. Choć słowa O.N. Bleskiny dotyczą wyłącznie zbiorów Załuskich, badania w RBN powinny obejmować także rękopisy ważne dla polskiego dziedzictwa o innych proveniencjach, czego dowodzą niektóre wspomniane wyżej rękopisy. Przyszłe poszukiwania powinny zatem objąć zbiory zachodnioeuropejskie RBN ze szczególnym uwzględnieniem następujących fondów: rękopisy holenderskie (Fond nr 950), rękopisy łacińskie (Fond 955), rękopisy niemieckie (Fond 956 i 961) oraz rękopisy włoskie (Fond 954).

Postulowana kolekcja poloników powinna zostać opracowana w formie pełnego katalogu opublikowanego hybrydowo w formie tradycyjnej oraz w internetowej bazie danych. Katalog powinien składać się ze stałych elementów opisu kodykologicznego: sygnatura, rozmiar kodeksu, datacja, proveniencja, kolofony, atrybucja, materiał pisarski (pergamin, papier), składki, kustosze, filigrany, oprawa oraz dokładny spis treści poszczególnych dzieł z atrybucją, incipitem i explicitem oraz wskazaniem innych kopii, jak też stanem badań z literaturą przedmiotu.

Na koniec pozostaje nam powtórzyć nadzieję, że taki od lat niezrealizowany postulat badawczy, będący od lat wielkim wyrzutem sumienia polskiej humanistyki, doczeka się ostatecznie realizacji.

---

⁴⁸ O.N. Bleskina, *Rękopisy z kolekcji Załuskich w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej*, [w:] *Catalogue of Extant Manuscripts*, s. 74.

ANEKS

Suplement do listy średniowiecznych poloników opublikowanej na stronie Manuscripta.pl (stan na 31 grudnia 2022 r.)⁴⁹

1. Lat.F.ch.I.167: [*Sermones de sanctis et vita sanctorum*; Jakub de Voragine, *Legenda aurea?*] – XV w. (lata sześćdziesiąte?); k. 298, wym. 314 × 212 mm. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 7–8; B. Trelińska, *Piętnastowieczny rękopis z Biblioteki Żaluskich*, s. 497–500; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologiâ*, s. 78–79, nr 70.

2. Lat.Q.ch.I.43: Jakub z Paradyża, *De intollerancia iniuriarum et de causis viciorum et remediis (De causis multarum passionum), Igniculus devotionis, De causis deviacionis religiosorum* – XV w. (1462 r.); k. 201; wym. 215 × 150 mm; prow.: „per manus Kryliani (Kyliani)”, „Iste liber est ecclesie sancti Iohannis Baptiste in Rebdorf (...) Eystetensis dyocesis”, „per me F.k Bb. R. 1462”. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 10–11, nr 5; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologiâ*, s. 156, nr 227.

3. Lat.Q.ch.I.116: Nicolaus de Lyra, *Glossa super prophetas Maiores ac Minores*; Jakoubek ze Střibra, *Expositio Threnorum Ieremiae* – XV w. (1470 r.); k. 345; wym. 220 × 152 mm; glosy polskie i czeskie. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 12–13, 19–25 (wykaz glos polskich i czeskich), nr 7; J. Kaliszuk, *Codices deperditi*, t. 1, s. 226, przyp. 38; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologiâ*, s. 159, nr 231.

4. Lat.Q.ch.I.157: *Expositio sive glosa super Canonem missae* – XV w.; k. 36; wym. 215 × 144 mm; glosy polskie. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 13–14, 25 (wykaz glos polskich); J. Kaliszuk, *Codices deperditi*, t. 1, s. 226, przyp. 38; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologiâ*, s. 161–162, nr 237.

5. Lat.Q.ch.I.196: Mateusz z Krakowa, *Tractatus de ratione cum conscientia, Tractatus de puritate consciencie* – 1406 r.; k. 32; wym. 212 × 142 mm. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 14–15, nr 9; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologiâ*, s. 163, nr 241.

6. Lat.Q.ch.I.221: *Praecepta quae ideo regularia apellantur, Tractatus de heremita et de Angelo Iohannis Silvani* (Jan Silvanus vel Hieronim z Pragi, *Linea salutis heremitarum*) – 1468 r.; k. 39; wym. 220 × 152 mm; prow.: klasztor norbertanów w Witowie, pow. Piotrków. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 15; J. Kaliszuk, *Codices deperditi*, t. 1, s. 372, przyp. 653; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologiâ*, s. 164–165, nr 243.

⁴⁹ Sankt-Peterburg, Rossiyskaya natsional'naya biblioteka (<https://manuscripta.pl/repozytorium/?id=569&code=EXPL&type=library>).

7. Lat.Q.ch.I.231: *Regula sancti patri nostri Francisci; Regula et vita minorum fratrum* – 1477 r.; k. 276; wym. 217 × 155 mm; prow.: klasztor wiktorynów w Jasienicy (Pomorze Zach.). E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 15–16; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 165, nr 245.

8. Lat.Q.ch.I.235: *Sermones; Vita sanctorum* – 1420 r.; k. 39; wym. 210 × 142–155 mm; glosy polskie i czeskie. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 16–18; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 165, nr 246.

9. Lat.Q.ch.I.345: *Alcoran; De generatione Mahumet et nutritia eius, Doctrina Mahumet* – ok. 1550 r.; k. 218; wym. 227 × 160 mm. A.L. Rogačevskij, *Očerki po istorii prava Prussii XIII–XVII vv. (Po materialam rukopisnyh sobranij Berlina i Sankt-Peterburga)*, Sankt-Peterburg 2004, s. 324–332; *Catalogue of Extant Manuscripts*, s. 808, nr 2141; *The Inventory*, s. 252, nr 3232; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 168, nr 252.

10. Lat.Q.ch.I.1348: *De oratione, Tractatus theologicus* – XVI w.; k. 431; wym. 236 × 178 mm. *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 182, nr 311.

11. Lat.Q.ch.I.1402: [*Perykopy ze Starego i Nowego Testamentu*] – II poł. XV w.; k. 49, wym. 198 × 138 mm; glosy polskie. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 18, 25–30 (wykaz glos polskich); J. Kaliszuk, *Codices deperditi*, t. 1, s. 226, przyp. 38; *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 190–191, nr 346 (*Breviarium cum glossis*).

12. Lat.O.v.I.210: Albertus Magnus, *Paradisus animae* – XIV w.; k. 49; wym. 145 × 93 (114 × 75) mm. W *Catalogue of Extant Manuscripts* oraz w *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 251–252, nr 511 brak. Wbrew informacji w *Latinskie rukopisi XIV veka*, s. 89–90, nr 27, autopsja tego rękopisu przez S. Szyllera nie potwierdziła znaków Biblioteki Załuskich, proveniencję zatem należy uznać tylko za prawdopodobną i wymagającą dalszych badań.

13. Lat.O.ch.I.60: *Sermones* – XV w.; k. 12; wym. 208 × 130 mm; prow.: „Iste sermo est fratris Martini dictus Pyeklophzky”. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 18–19.

14. Lat.O.v.III.1: [Paulus Pellonius; Avrāhām Ibn-Ezra] – 1540 r.; k. 36; wym. 77 × 55 mm. *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Pravo*, s. 105, nr 237; *The Inventory*, s. 225, 554, nr 2577; *Catalogue of Extant Manuscripts*, s. 817, nr 2168.

15. Lat.F.ch.IV.114: Stanisław Orzechowski, *Fidelis subditi de institutione regia liber primus–secundus* – XVI w. (poł.); k. 27, wym. 312 × 215 mm. *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Pravo*, s. 115, nr 266.

16. Lat.Q.ch.XIV.132: Piotr Hozjusz, *Carmina de morte Sigismundi Primi Regis Poloniae* – 1548 r.; wym. 202 × 155 mm. *Katalog sobраниâ latinskih rukopisej. Teologią*, s. 215, nr 544.

17. Niem.F.ch.II.36: *Das Culmische Recht* – 1549 r. *Catalogue of Extant Manuscripts*, s. 725, nr 1934; *The Inventory*, s. 211, 204, nr 2102.

18. Niem.F.ch.II.179: *Causa commissionis Caesareae inter fratres de Taxis* – 1532 r. *The Inventory*, s. 261, 584, nr 3389; *Catalogue of Extant Manuscripts*, s. 730, nr 1948.

19. Pol.Q.v.I.1: *Confessio generalis (Spowiedź powszechna)* – pocz. XV w.; jedna karta pergaminowa, jednostronnie zapisana jedną ręką, 31 wersów. E. Belcarzowa, *XV-wieczne polonica*, s. 6–7, nr 1, wyd. A. Kalina, *Anecdota palaeopolonica*, s. 634–635; *Opis źródeł Słownika staropolskiego*, red. W. Twardzik, Kraków 2005, s. 183–184 (Spow. 4).

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Augsburg, Universitätsbibliothek, rps Cod.I.2.2^o30.
Brno, Moravská zemská knihovna, rps MK 77-1a.
Bruksela, Bibliothèque Royale de Belgique, rps Ms 3139, t. 1.
Budapeszt, Egyetemi Könyvtár, rps 108.
Camaldoli, Biblioteca del Monastero, Fondo S. Michele di Murano, rps 1110.
Częstochowa, Archiwum i biblioteka klasztoru paulinów na Jasnej Górze, rps II 40.
Florencja, Biblioteca Nazionale Centrale, rpsy Conv.Soppr.D.VII.886; Conv.Soppr.G.III. 1130; Conv.Soppr.D.III.747.
Greifswald, Universitätsbibliothek, rps 1033.
Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, rps L6.
Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rpsy 304; 425; 575, 584, 586; 2213; 2392; 2600.
Liège, Bibliothèque du Grand Séminaire, rps 6.F.13.
Los Angeles, J. Paul Getty Museum, rps Ludwig XI.7.
Lwów, Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka (dawniej: Lwów, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rps 380.
Petersburg, Rosyjska Biblioteka Narodowa, rpsy:
Fr.F.ch.II.70; Fr.F.ch.II.96; Fr.F.v.II.2; Fr.F.ch.XIV.17; Fr.Q.v.IV.8; Fr.Q.v.VI.1; Fr.Q.ch.VIII.4; Fr.Q.ch.VIII.5;
Holl.O.v.I.10;
It.Q.ch.XIV.1;
Lat.F.ch.I.185; Lat.F.ch.I.233; Lat.F.ch.I.272; Lat.F.ch.I.72; Lat.F.ch.I.167; Lat.F.ch.I.212; Lat.F.ch.I.322; Lat.F.ch.I.698; Lat.F.v.I.16; Lat.F.v.I.70; Lat.F.v.I.97; Lat.F.v.I.98; Lat.F.v.I.132; Lat.F.ch.II.149; Lat.F.ch.II.223–228; Lat.F.ch.IV.114; Lat.F.ch.XVII.78; Lat.O.ch.I.5; Lat.O.ch.I.60; Lat.O.ch.I.242; Lat.O.v.I.210; Lat.O.v.III.1; Lat.O.ch.XV.83; Lat.Q.ch.I.4; Lat.Q.ch.I.43; Lat.Q.ch.I.77; Lat.Q.ch.I.97; Lat.Q.ch.I.116; Lat.Q.ch.I.157; Lat.Q.ch.I.172; Lat.Q.ch.I.196; Lat.Q.ch.I.221; Lat.Q.ch.I.231; Lat.Q.ch.I.235; Lat.Q.ch.I.286; Lat.Q.ch.I.345; Lat.Q.v.I.41; Lat.Q.v.I.220; Lat.Q.ch.I.51; Lat.Q.v.I.70; Lat.Q.ch.I.1348; Lat.Q.ch.I.1402; Lat.Q.ch.III.457; Lat.Q.ch.XIV.132;
Niem.F.ch.II.36; Niem.F.ch.II.179;
OCPK, Q.perg.I.72;

Pol.F.ch.IV.33.

Praga, Národní knihovna, rps X.G.20.

Warszawa, Biblioteka Narodowa, rpsy 3013 II; 3018 III.

Watykan, Bibliotheca Apostolica Vaticana, rpsy Ottob.Lat.348; Palat.lat.857.

Wiedeń, Schottenstift Archiv, rps 250 (Hübl 223).

Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, rps Guelf. 37.18Aug.2°.

Wrocław, Biblioteka Kapitulna, rps 107.

Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, rpsy II.F.118; IV.F.189; IV.F.190; IV.F.191; IV.Q.173; IV.Q.175; M.1072; Akc. 1948/742.

Źródła drukowane

Acta Sanctorum Octobris, t. 8, wyd. J. van Hecke, Bruxelles 1853.

Albertus Magnus (Ps.), *Paradisus animae*, wyd. A. Borgnet, *Alberti Magni opera omnia*, t. 37, Paris 1890–1899, s. 447–520.

Brückner A., *Źródła do dziejów literatury i oświaty polskiej. Kazania średniowieczne*, „Biblioteka Warszawska” 1892, 10, s. 460–471.

Confessio generalis (Spowiedź powszechna), wyd. A. Kalina, *Anecdota palaeopolonica*, „Archiv für Slavische Philologie” 1879, t. 3, s. 634–635.

Dvě staročeská utrakvistická díla Jakoubka ze Strěbra, wyd. M. Čejka, H. Krmíčková, Brno 2009 (Opera Universitatis Masarykianae Brunensis, Facultas Philosophica, 379).

Hansen J., *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgungen im Mittelalter*, Bonn 1901.

Jakub z Paradyża, *De causis multarum passionum*, wyd. B. Pez, *Bibliotheca ascetica antiquo-nova*, t. 7, Ratisbonae 1725, s. 389–444.

Jean Gerson, *De indulgentiis*, wyd. P. Glorieux, [w:] idem, *Ouvres complètes. L'oeuvre doctrinale*, Paris 1973, t. 9, s. 654–657.

Jakub z Paradyża, *Igniculis devotionis*, wyd. St.A. Porębski, [w:] idem, *Opuscula inedita*, Warszawa 1978 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, vol. 5), s. 436–475.

Mateusz z Krakowa, *De puritate conscientiae*, [w:] idem, *Opuscula theologica*, wyd. W. Seńko, A.L. Szafrąński, Warszawa 1974 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, vol. 2, fasc. 1), s. 248–292.

Mateusz z Krakowa, *Dialogus rationis et conscientiae de crebra communione*, [w:] idem, *Opuscula theologica*, wyd. W. Seńko, A.L. Szafrąński, Warszawa 1974 (Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia, vol. 2, fasc. 1), s. 367–409.

Stanislaus de Scarbimiria (ze Skarbimierza), *Consilia Stanislai de Scarbimiria contra astrologum Henricum Bohemum*, wyd. St. Wielgus, „*Consilia*” de Stanislas de Scarbimiria contre l'astrologue Henri Bohemus, „*Studia Mediewistyczne*” 1988, t. 25, z. 1, s. 145–172.

Vita S. Hedwigis, [w:] *Scriptores rerum Silesiacarum*, wyd. G.A. Stenzel, t. 2, Breslau 1839, s. 1–126.

Vita sanctae Hedwigis, wyd. A. Semkowicz, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884, s. 511–633.

Wykład wstępny *Andrzeja z Kokorzyna*, wyd. M. Markowski, [w:] *Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*, Ser. A, t. 2, Kraków 1962, s. 3–51.

Opracowania

Ackerman Smoller L., *History, Prophecy, and the Stars. The christian Astrology of Pierre d'Ailly 1350–1420*, Princeton 1994.

Barow-Vassilevitch W.D., Heckmann M.-L., *Abendländische Handschriften des Mittelalters und der frühen Neuzeit in den Beständen der Russischen Staatsbibliothek (Moskau)*, Wiesbaden 2016.

Bartoš F.M., *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925 (Sbirka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku: Práce bibliografické, Prague Česká akademie věd a umění, Třída 3).

Barycz H., *Andrzej z Kokorzyna*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 107.

Belcarzowa E., *XV-wieczne polonica w zbiorach Państwowej Biblioteki Publicznej im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*” 1991, t. 29, s. 5–33.

Birkenmajer A., *Sprawa magistra Henryka Czecha*, „*Collectanea Theologica*”, 1936, t. 17, s. 207–224.

Bleskina O.N., *Powrót do życia. Międzynarodowy projekt rekonstrukcji rękopiśmiennej części Biblioteki Załuskich. Biblioteka Załuskich w Petersburgu*, [w:] *The Inventory from the Załuski Library in the Imperial Public Library / Inwentarz rękopisów Biblioteki Załuskich w Cesarskiej Bibliotece Publicznej*, oprac. O.N. Bleskina, N.A. Elagina, współpr. K. Kossarzewski, S. Szyller, Warszawa 2013, s. 57–79.

Borkowska U., *Królewscy spowiednicy*, [w:] *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. J. Banaszkiwicz, K. Bracha, W. Iwańczak, S.K. Kuczyński, B. Wojciechowska, Warszawa 2001, s. 172–194.

Bracha K., rec.: D. Barow-Vassilevitch, M.-L. Heckmann, *Abendländische Handschriften des Mittelalters und der frühen Neuzeit in den Beständen der russischen Staatsbibliothek (Moskau)*, Wiesbaden 2016, „*Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*” 2018, t. 126, nr 1, s. 164–166.

Bracha K., Leńczuk M., *Słowo – pismo – sacrum. Cztery studia z dziejów kultury religijnej w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 2020.

Brückner A., *Kazania średniowieczne*, cz. 2, Kraków 1895.

Chiappini A., *La produzione letteraria di S. Giovanni da Capistrano*, „*Miscellanea Francescana di Storia, di Lettere, di Arti*” 1924, t. 24, s. 109–149; 1925, t. 25, s. 157–198; 1926, t. 26, s. 52–66; 1927, t. 27, s. 54–104.

Ciesielski T., *Książki poddane w 1841 r. cenzurze prewencyjnej. Przyczynek źródłowy do dziejów bibliotek klasztorów skasowanych na mocy ukazu z 1832 r. w guberniach zachodnich Imperium Rosyjskiego*, „*Hereditas Monasteriorum*” 2014, t. 4, s. 235–259.

Clarke P.D., *Giovanni d'Andrea (1270–1348)*, [w:] *Law and the Christian Tradition in Italy: The Legacy of the Great Jurists*, red. O. Condorelli, R. Domingo, New York 2020 (series: Law and Religion), s. 145–159.

- Datner S., *Zburzenie Warszawy*, [w:] *Straty wojenne Polski w latach 1939–1945*, Poznań–Warszawa 1960, s. 62–74.
- Dobrzanowski S., *Andrzej z Kokorzyna*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, Warszawa 1981, s. 55–56.
- Dobrzanowski S., *Hieronim Jan z Pragi (Johannes Silvanus, Mniszek)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Warszawa 1982, s. 47–48.
- Dobrzanowski S., *Jakub z Paradyża*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Lublin 1982, s. 109–119.
- Fijałek J., *Studia do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 1898.
- Gach P.P., *Kasaty zakonów na ziemiach polskich dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984.
- Gach P.P., *Zakony mnisze na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Klasztory mnisze na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej od XVI do początku XX wieku*, red. J. Gwioździk, R. Witkowski, A.M. Wyrwa, Poznań 2014, s. 469–489.
- Getter M., *Straty ludzkie i materialne w Powstaniu Warszawskim*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2004, nr 8–9, s. 43–44.
- Glorieux P., *Gerson (Jean)*, [w:] *Dictionnaire de spiritualité*, t. 6, Paris 1967, kol. 314–331.
- Historia Kościoła Rzymskokatolickiego w Rosji i Polsce w dokumentach archiwów, bibliotek i muzeów Sankt Petersburga. Zarys – przewodnik*, cz. 2, red. K. Pożarski, Sankt Petersburg–Warszawa 2000.
- Hyland W.P., *John-Jerome of Prague: Portrait of a Fifteenth-Century Camaldolese*, „American Benedictine Review” 1995, t. 46, s. 308–334.
- Ingrao Ch., *Czarni Myśliwi. Brygada Dirlewangera*, Wołowiec 2011.
- Istoriâ biblioteki v biografiâh ee direktorov, 1795–2005*, red. G.V. Miheeva, Sankt-Petersburg 2006.
- Kaczor E., *Kazania o św. Jadwidze Śląskiej w rękopisach śląskich późnego średniowiecza*, maszynopis pracy doktorskiej w Archiwum UJK.
- Kaczor E., *St. Hedwig of Silesia: The Ducal Ideal of a Wife in Light of 15th-century „Sermones de sancta Hedwigis”*, „Respectus Philologicus” 2022, nr 41 (46), s. 246–257.
- Kaczor E., *Średniowieczne formularze mszalne na dzień św. Jadwigi Śląskiej w relacji z kazaniem De sancta Hedwigis*, „Przegląd Historyczny” 2019, t. 110, z. 3, s. 483–510.
- Kalina A., *Anecdota palaeopolonica*, „Archiv für Slavische Philologie” 1879, t. 3, s. 1–66, 621–636.
- Kaliszuk J., *Codices deperditi. Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*, t. 1: *Dzieje i charakterystyka kolekcji*, t. 2, cz. 1–2: *Katalog rękopisów utraconych*, t. 3: *Indeksy, Aneks, Bibliografia*, Wrocław 2016 (Dziedzictwo Kulturowe po Skasowanych Klasztorach, red. M. Derwich, t. 8/1–3).
- Kaliszuk J., *Kolekcje kaznodziejskie Jana Hieronima Sylwana z Pragi w przedwojennych zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie*, [w:] *Česko-polské kazatelské vztahy ve středověku*, red. K. Bracha, M. Nodl, Praha 2016 (Colloquia Mediaevalia Pragensia, t. 16), s. 99–118.
- Kaliszuk J., *Rekonstrukcja księgozbioru zniszczonego: przykład przedwojennego zbioru średniowiecznych rękopisów łacińskich Biblioteki Narodowej*, [w:] *De nuptiis philologiae et libri manuscripti, czyli co nowego mówią rękopisy. Zbiór studiów*, red. A.P. Lew, P. Pludra-Żuk, Warszawa 2016, s. 47–64.

- Kaliszuk J., *Średniowieczne rękopisy Biblioteki Narodowej utracone w czasie drugiej wojny światowej*, [w:] *Dziedzictwo utracone – dziedzictwo odzyskane*, red. A. Kamler, D. Pietrzkwicz, Warszawa 2014, s. 247–260.
- Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwich, t. 1–4, Wrocław 2014 (Opera ad Historiam Monasticam Spectantia. Series 1, Colloquia 8/1–4).
- Klicova Perett M., *John Příbram and His Vernacular Treatises. Equipping the Laity in Battle against Hussite Radicals*, [w:] *Christianity and Culture in the Middle Ages. Essays to Honor John van Engen*, wyd. D.C. Mengel, L. Wolverton, Notre Dame 2015, s. 419–435.
- Koredczuk B., *Spory wokół losów bibliotek po kasacie klasztorów w Królestwie Polskim w latach 1815–1830*, „Hereditas Monasteriorum” 2014, t. 4, s. 151–160.
- Korzeniowski J., *Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu i innych bibliotek petersburskich*, [w:] *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 11, Kraków 1910, s. 47–48, nr 53.
- Kossarzecki K., *On the Extant Manuscripts from the Former Załuski Library and Their Cataloguing Principles*, [w:] *Catalogue of Extant Manuscripts from the Former Załuski Library: the First Polish National Library / Katalog zachowanych rękopisów z dawnej Biblioteki Załuskich – pierwszej polskiej biblioteki narodowej. Biblioteka Narodowa, Warszawa. Rosyjska Biblioteka Narodowa, Sankt Petersburg*, red. K. Kossarzecki, T. Szwaciński, O.N. Bleskina, N.A. Elagina, with the cooperation of S. Szyller [translation P. Wojtas, I. Afanasjew, B. Dzierżanowska], Warszawa 2019, s. 97–108.
- Kossarzecki K., Szyller S., *Rękopisy Biblioteki Załuskich w Sankt Petersburgu*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, t. 44, s. 243–258.
- Kośka M., *Losy księgozbiorów klasztornych po kasacie 1819 r. Misja Samuela Bogumiła Lindego*, [w:] *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwich, t. 4: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*, red. M. Derwich, Wrocław 2014 (Opera ad Historiam Monasticam Spectantia, Series I, Colloquia, 8/4), s. 161–172.
- Kośka M., *Memorial z 11 VIII 1820 r. o stanie zagospodarowania majątków poklasztornych przez Deputację Spraw Zniesionych Instytutów Duchownych*, „Hereditas Monasteriorum” 2013, t. 2, s. 291–310.
- Kośka M., *Opinia Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej z 7 X 1829 r. w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim. Mało znane źródło do dziejów kasaty klasztorów w 1819 r.*, „Hereditas Monasteriorum” 2012, t. 1, s. 285–302.
- Kośka M., *Rys historyczny supresji niektórych Instytutów Duchownych w Królestwie Polskim w r. 1819 wykonanej*, „Hereditas Monasteriorum” 2013, t. 3, s. 355–364.
- Kuntze Z., *Zwrot polskich zbiorów bibliotecznych z Rosji*, Kraków 1937.
- Kuzmová S., *Preaching Saint Stanislaus. Medieval Sermons on Saint Stanislaus of Cracow, His Image and Cult*, Warsaw 2013.
- Láng B., *Unlocked Books. Manuscripts of learned magic in the medieval libraries of Central Europe*, 2008 (series: Magic in history).

- Ludwicki M., *Plonące pustkowie. Warszawa od upadku Powstania do stycznia 1945. Relacje świadków*, Warszawa 2018.
- Łaskarzewska H., *Starania o zwroty polskich zbiorów bibliotecznych z Kijowa i Petersburga w świetle niepublikowanych dokumentów dotyczących realizacji ustaleń traktatu ryskiego. (Ze spuścizny Stanisława Lisowskiego)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, t. 35, 2003, s. 39–66.
- Malm M., *Hedwig von Schlesien*, [w:] *Deutsches Literatur-Lexikon. Das Mittelalter. Autoren und Werke nach Themenkreisen und Gattungen*, t. 2: *Das geistliche Schrifttum des Spätmittelalters*, red. W. Achnitz, Berlin–Boston 2011, kol. 1288–1290.
- Marek J., *Jakoubek ze Sříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, Praha 2011.
- Markowski M., *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1525*, Kraków 1996 (Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 2).
- Markowski M., *Poglądy filozoficzne Andrzeja z Kokorzyna*, „Studia Mediewistyczne” 1964, t. 6, s. 70–83.
- Meier L., *Die Werke des Erfurter Kartäusers Jakob von Jüterbog in ihrer Handschriftlichen Überlieferung*, Münster 1955 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Texte und Untersuchungen, t. 37, z. 5).
- Mentgen G., *Astrologie und Öffentlichkeit im Mittelalter*, Stuttgart 2005 (Monographie zur Geschichte des Mittelalters, t. 53).
- Mertens E., *Jacobus Carthusiensis. Untersuchungen zur Rezeption der Werke des Kartäusers Jakob von Paradies (1381–1465)*, Göttingen 1976 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte, 50).
- Newhauser R., Bejczy I., *A Supplement to Morton W. Bloomfield et al. ‘Incipits of Latin works on the virtues and vices, 1100–1500 A.D.’*, Turnhout 2008 (Instrumenta Patristica et Mediaevalia. Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity, t. 50).
- Nuding M., *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen Abendländischen Schismas*, Tübingen 2004 (Spätmittelalter und Reformation. Neue Reihe, 38).
- Opis źródeł Słownika staropolskiego*, red. W. Twardzik, Kraków 2005.
- Ożóg K., *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków 2004 (Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, t. 105).
- Powstanie Warszawskie 1944 w dokumentach z archiwów służb specjalnych*, Warszawa–Moskwa 2007.
- Rogačevskij A.L., *Očerki po istorii prava Prussii XIII–XVII vv. (Po materialam rukopisnyh sobranij Berlina i Sankt-Peterburga)*, Sankt-Peterburg 2004.
- Ruh K., *Nikolaus von Lyra*, [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 6, Berlin–New York 2010, kol. 1117–1122.
- Sawicki J., *Zburzenie Warszawy. Zeznania generałów niemieckich przed polskim prokuratorem członkiem polskiej delegacji przy Międzynarodowym Trybunale Wojennym w Norymberdze*, Warszawa 1949.

- Sawicki T., *Rozkaz: zdławić powstanie. Niemcy i ich sojusznicy w walce z Powstaniem Warszawskim*, Warszawa 2010.
- Seńko W., Włodek Z., *Dziela Gersona zachowane w bibliotekach polskich*, [w:] *Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*, Ser. A, t. 7, Wrocław–Kraków 1967, s. 101–117.
- Soukup P., *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011.
- Spunar P., *Repertorium auctorum Bohemorum provectum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*, t. 2, Warszawa–Praga 1995 (*Studia Copernicana*, t. 35).
- Stejskal J., *Podivuhodny příběh Jana Jeronýma*, Praha 2003.
- Szafrński A.L., *Mateusz z Krakowa. Wstęp do badań nad życiem i twórczością naukową*, [w:] *Materiały i Studia Zakładu Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*, Ser. A, t. 8, Wrocław–Kraków 1967, s. 25–92.
- Trelińska B., *Piętmastowieczny rękopis z Biblioteki im. Załuskich*, [w:] *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. T. Jasiński, T. Jurek, J.M. Piskorski, Poznań 1997, s. 497–500.
- Tříška J., *Životopisný slovník předhusitské pražské Univerzity 1348–1409*, Praha 1981.
- Vetulani A., *Manuscripts canoniques médiévaux de la Bibliothèque Publique de Leningrad*, „*Studia Gratiana*” 1976, t. 20, s. 379–396.
- Vetulani A., *Trois manuscrits canoniques de la Bibliothèque Publique de Leningrad*, „*Studia Gratiana*” 1967, t. 12, s. 181–203.
- Vydra B., *Polská středověká literatura kazatelská a její vztahy ke kazatelské literatuře české*, Praha 1928 (*Věstník Královské České Společnosti Nauk. Třída Filosoficko-Historicko-Jazykopisná*, R. 1927).
- Wielgus S., *Średniowieczna łacińskojęzyczna bibliistyka polska*, Lublin 1992.
- Wielgus S., *Z badań nad średniowieczem*, Lublin 1995.
- Witkowska A., Nastalska J., *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 2: *Bibliografia hagiografii staropolskiej*, Lublin 2007.
- Wrede M., *Rękopisy ze zbioru Załuskich w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej*, „*Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej*” 1997, t. 4, nr 137, s. 31–35.
- Zahajkiewicz M.T., *Msza święta w Polsce przed Soborem Trydenckim w świetle rodzimych komentarzy (Expositiones missae). Studium historyczno-liturgiczne*, Warszawa 1972 (*Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia*, vol. 1).
- Zahajkiewicz M.T., *Polskie traktaty teologiczno-duszpasterskie okresu przedtrydenckiego*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*” 1970, t. 21, s. 119–210.
- Zahajkiewicz M.T., *Teologia mszy świętej i udział wiernych w nauce polskiej okresu przedtrydenckiego (Expositiones missae)*, „*Acta Mediaevalia*” 1973, t. 1, s. 65–103.
- Zahajkiewicz M.T., *Teoria duszpasterstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 213–248.
- Zapadnye rukopisi i tradiciâ ih izučeniâ*, red. O.N. Bleskina, N.A. Elagina, Sankt-Petersburg 2009.
- Zathey J., *Hieronim Jan Silvanus z Pragi*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960–1961, s. 507–509.

Zathey J., *Per la storia dell'ambiente magico-astrologico a Cracovia nel Quattrocento*, [w:] *Magia, astrologia e religione nel rinascimento. Convegno polacco-italiano (Varsovia: 25–27 settembre 1972)*, Wrocław–Gdańsk 1974 (Accademia Polacca delle Scienze. Biblioteca e Centro di Studii a Roma. Istituto di Filosofia e Sociologia. Conferenze, Fascicolo 65), s. 99–109.

Katalogi i inwentarze rękopisów

Barow-Vassilevitsch D., Heckmann M.-L., *Abendländische Handschriften des Mittelalters und der frühen Neuzeit in den Beständen der russischen Staatsbibliothek (Moskau)*, Wiesbaden 2016.

Catalogue des manuscrits médiévaux en écriture latine de la Bibliothèque de l'Académie des sciences de Russie de Saint-Petersbourg, red. L. Kisseleva, P. Stirnemann, Paris 2005 (Documents, études et répertoires, 73. Histoire des bibliothèques médiévales, 15).

Catalogue of Extant Manuscripts from the Former Załuski Library: the First Polish National Library. National Library of Poland, Warsaw. National Library of Russia, Saint Petersburg / Katalog zachowanych rękopisów z dawnej Biblioteki Załuskich – pierwszej polskiej biblioteki narodowej. Biblioteka Narodowa, Warszawa. Rosyjska Biblioteka Narodowa, Sankt Petersburg, oprac. K. Kossarzecki, T. Szwaciński, O.N. Bleskina, N.A. Elagina, with the cooperation of S. Szyller, Warszawa 2019.

Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej, oprac. J. Kaliszuk, S. Szyller, Warszawa 2012 (Inwentarze Rękopisów Biblioteki Narodowej, 3).

Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Pravo, filosofiâ, nauka, literatura i iskusstvo / Catalogus codicum manuscritorum Latinorum, qui in Bibliotheca Publica Petropolitana asservantur. Jurisprudentia, philosophia, scientia, monumenta litterarum, ars, oprac. O.N. Bleskina, red. S.A. Davydova, Sankt-Peterburg 2011.

Katalog sobraniâ latinskih rukopisej. Teologiâ / Catalogus codicum manuscritorum Latinorum, qui in Bibliotheca Publica Petropolitana asservantur. Theologia, oprac. M.G. Logutova, red. O.N. Bleskina, S.A. Davydova, Sankt-Petersburg 2015.

Latinskie rukopisi Biblioteki Akademii nauk SSSR. Opisanie rukopisej latinskogo alfavita X–XV vv., red. L.I. Kiseleva, Leningrad 1978.

Latinskie rukopisi V–XII vekov Gosudarstvennoj publičnoj biblioteki im. M. E. Saltykova-Šedrina. Kratkoe opisanie dlâ Svodnogo kataloga rukopisej hranâšihsâ v SSSR, č. 1, red. E.V. Bernadskaâ, T.P. Voronova, S.O. Vâlova, Leningrad 1983.

Latinskie rukopisi XIII veka. (Opisanie rukopisej Rossijskoj nacional'noj biblioteki), red. L.I. Kiseleva, Sankt-Petersburg 2005.

Latinskie rukopisi XIV veka. (Opisanie rukopisej Rossijskoj nacional'noj biblioteki), red. L.I. Kiseleva, Sankt-Petersburg 2012.

Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai. 1 dalis. Sankt Peterburgo konvencijos, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Leidėjas 2009.

Les anciens manuscrits latins de la Bibliothèque publique Saltykov-Ščedrin de Leningrad: VIIIe–début IXe siècle: catalogue, red. O.A. Dobiaš-Roždestvenskaja, W.W. Bakhtine, Paris 1991 (Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique).

Polonika ze zbiorów Petersburskiego Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu: Sekcja Zachodnioeuropejska, t. 2–5, oprac. W. Walczak, Białystok 2019 (Polonika, 2–5).

Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych, red. A. Mironowicz, Białystok 2014.
Schneyer J.B., *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1350–1500*, nach der Vorarbeit von J.B. Schneyer, hg. von L. Hödl, W. Knoch, Münster–Aschendorff 2001 (CD-Rom).

The Inventory of Manuscripts from the Żaluski Library in the Imperial Public Library / Inwentarz rękopisów Biblioteki Żaluskich w Cesarskiej Bibliotece Publicznej, oprac. O.N. Bleskina, N.A. Elagina, współpr. K. Kossarzecki, S. Szyller, Warszawa 2013.
Zapadnoevropejskie „Knigi časov” v bibliotekah Sankt-Peterburga. (Opisanie rukopisej XIV–XVI vv.), red. L.I. Kiseleva, Sankt-Petersburg 2008.

Zasoby internetowe

Bio-Bibliographical Guide to Medieval and Early Modern Jurists, https://amesfoundation.law.harvard.edu/BioBibCanonists/HomePage_biobib2.php [dostęp 21.03.2022].

Manuscripta.pl, <https://manuscripta.pl/> [dostęp 31.12.2022].

Medieval and Early Modern Jurists: A Bio-Bibliographical Listing, <http://legalhistorysources.com/biobibl.htm> [dostęp 21.03.2022].

Krzysztof Bracha – historyk mediewista, profesor w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Członek International Medieval Sermon Studies Society, Polskiej Sekcji Commission Internationale d’Histoire et des Études sur le Christianisme przy Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Członek korespondent Centre for Medieval Studies at Charles University and the Czech Academy of Sciences w Pradze. Zainteresowania badawcze: kultura średniowieczna, religijność popularna, inkwizycja, kaznodziejstwo, edytorstwo łacińskich źródeł średniowiecznych.

e-mail: krbracha@onet.pl

Przemysław Nowak – historyk mediewista, pracownik naukowy w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (od 2005). Profesor w zastępstwie Historycznych Badań Podstawowych (Historische Grundwissenschaften) na Wydziale Filozoficznym i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Ottona i Fryderyka w Bambergu (2019/2020). Ekspert w Wydziale Dyplomacji Historycznej w Departamencie Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej Ministerstwa Spraw Zagranicznych (od 2021). Zainteresowania badawcze: mediewistyka, źródłoznawstwo, średniowieczne rękopisy prawnicze, dyplomacja historyczna.

e-mail: nowak@linux.pl